MATERIALS ARQUEOLÒGICS DE PROCEDÈNCIA SUBAQUÀTICA TROBATS AL TERME MUNICIPAL DEL MASNOU (EL MARESME, BARCELONA)

INTRODUCCIÓ

En aquest treball, presentem un conjunt de materials conservats majoritàriament al Museu de Can Magarola (Alella). Tots ells tenen en comú el fet d'haver-se trobat sota la mar, molt a prop de la costa; la procedència és diversa, tot i que en la seva major part procedeixen de les activitats pesqueres. Seguidament, es presenta inventari de les peces; per cloure, tractarem de donar una interpretació sobre el sentit de les troballes, la qual cosa ens portarà a qüestionar determinats supòsits que massa automàticament solen considerar-se com a resultats irrefutables.

INVENTARI DELS MATERIALS

LOT NÚM. 1 - Platja del Club Nàutic (El Masnou)

Fonamentalment, trobat en la platja del Club Nàutic del Masnou o per les seves rodalies. Peces portades al Museu pels volts de 1990.

1.1 - Àmfora

Possible àmfora fenícia occidental

• CM-S-16: fragment de paret. Tipus indeterminat amb seguretat. Pasta dura, molt fina, amb desgreixant de calç, quars, mica platejada, punts marronosos i algun de negre (esquist?). Color gris en tall recent; marró a grisós en superfície, segons les zones. Gruix de paret escàs: 0,95 cm. Tot i que es tracta d'una peça sense forma, si ens atenem al poc gruix de la paret, que és clarament panxuda i, en general, a les seves característiques tècniques, no descartaríem la possibilitat que es tractés d'una àmfora fenícia arcaica del tipus Vuillemot R-1 o similar, de la mateixa procedència que dos exemplars trobats al port d'Arenys de Mar, ja fa alguns anys (JÁRREGA-COLL 1994, 111-115). Platja del Masnou (Club Nàutic). Portada pel senyor Jordi Galbany.

Àmfora ibèrica

• CM-S-23: fragment d'espatlla i paret. Tipus ibèric de boca plana. Pasta dura, quelcom rugosa, amb desgreixant gairebé inapreciable a ull nu de quars i de mica. Tipus bicrom. Platja del Masnou (Club Nàutic). Portada pel senyor Jordi Galbany.

Àmfora itàlica

• CM-S-27: fragment de coll i arrencament d'espatlla. Possiblement, tipus Dr. 1. Pasta dura, rugosa, amb abundant desgreixant de quars i, sobretot, de punts d'olivina. Color salmó a marró clar, segons les zones. Tipus DB. Platja del Masnou (Club Nàutic). Portada pel senyor Jordi Galbany.

• CM-S-12: pivot i arrencament de paret. Potser tipus Dr. 1. Pasta semidura, de full, amb desgreixant de calç, mica platejada i granets d'olivina. Color marró vermellós. Tipus DB. Platja del Masnou (Club Nàutic). Portada pel senyor Jordi Galbany.

• CM-S-19: fragment de paret. Tipus indeterminat. Pasta dura, rugosa, amb desgreixant de quars, mica platejada, puntets marrons i negres (olivina?). Color rosat. Producció itàlica. Platja del Masnou (Club Nàutic). Portada pel senyor Jordi Galbany.

• CM-S-14: fragment de panxa proper al fons. Tipus indeterminat. Pasta dura, rugosa, vacuolada, amb desgreixant de cristalls de quars, mica platejada i algun puntet negre (olivina?). Color marró clar. Sembla una producció itàlica. Platja del Masnou (Club Nàutic). Peça portada pel senyor Jordi Galbany.

Àmfora de la Tarraconense

• CM-S-15: fragment de coll, espatlla i arrencament de panxa. Tipus indeterminat, amb seguretat. Pasta dura, fina, amb escàs desgreixant de quars i mica. Tipus sandvitx. Tècnicament recorda els productes ibèrics, encara que per la forma observada podria tractar-se d'una imitació indígena de Dr. 1 o potser d'un tipus posterior (Laietana 1, Pascual 1?). El gruix màxim de paret és de 2,6 cm. Platja del Masnou (Club Nàutic). Portada pel senyor Jordi Galbany.

• CM-S-4: fragment de vora, coll i arrencament de nansa. Tipus Pascual 1. Pasta dura, no excessivament rugosa, amb abundant desgreixant de quars i quelcom de mica. Color vermell maó. En la nansa, tot i que es troba molt rodada, s'observa un acanalat central longitudinal. Pescada al mar, davant del Masnou. Portada al Museu pel senyor Joan Bassas (fig. 1).

• CM-S-5: fragment d'espatlla, panxa i arrencament de nansa. Tipus Pascual 1. Pasta dura, quelcom rugosa, amb abundant desgreixant de quars, quelcom de mica i algun puntet marró. Color beix marronós. A l'inici de la nansa, típic acanalat central longitudinal. Pescada davant del Masnou. Portada pel senyor Joan Bassas.

• CM-S-6: fragment de coll, espatlla, panxa i arrencament de nansa. Tipus Pascual 1. Pasta dura, rugosa, amb abundant desgreixant de quars i quelcom de mica, així com algun puntet negre. Color beix marronós. En la paret interna presenta algun defecte de tornejat. Pescada davant el Masnou. Portada pel senyor Joan Bassas (fig. 1).

• CM-S-7: nansa i fragment de coll. Tipus Pascual 1. Pasta dura, quelcom rugosa, amb abundant desgreixant de quars, quelcom de mica i algun puntet marronós. Color vermell maó. La nansa presenta el típic acanalat central longitudinal. Pescada davant del Masnou. Portada pel senyor Joan Bassas.

• CM-S-8: pivot sencer. Possiblement, tipus Pascual 1. Pasta dura, quelcom rugosa, amb abundant desgreixant de quars, quelcom de mica i algun puntet marró i/o negre. Pescat davant del Masnou. Portada pel senyor Joan Bassas.

• CM-S-10: gran fragment d'espatlla i panxa. Tipus Pascual 1. Pasta dura, no excessivament rugosa, amb desgreixant de quars, mica daurada i mica negra de tamany mitjà-petit. Color marró vermellós. Platja del Masnou (Club Nàutic). Portada pel senyor Jordi Galbany.

• CM-S-18: fragment de paret proper al fons. Probablement, tipus Pascual 1. Pasta dura, fina, amb desgreixant de quars i quelcom de mica. Color marró vermellós. Platja del Masnou (Club Nàutic). Portada pel senyor Jordi Galbany.

• CM-S-20: fragment de paret. Tipus indeterminat. Pasta dura, rugosa, vacuolada, amb desgreixant de quars i de mica. Color taronja marronós. Producció laietana. Platja del Masnou (Club Nàutic). Portada pel senyor Jordi Galbany.

• CM-S-21: petit fragment de paret. Tipus indeterminat. Pasta dura, rugosa, amb abundant desgreixant de quars i quelcom de mica. Color marró. Producció laietana. Platja del Masnou (Club Nàutic). Portada pel senyor Jordi Galbany.

• CM-S-22: dos fragments de paret. Tipus indeterminat. Pasta dura, rugosa, vacuolada, amb abundant desgreixant de quars, quelcom de mica i algun puntet marró. Color marró ataronjat a marró grisós, segons les zones. Producció laietana. Platja del Masnou (Club Nàutic). Portada pel senyor Jordi Galbany.

• CM-S-26: fragment de paret. Tipus indeterminat. Pasta dura, quelcom rugosa, amb desgreixant de mica i de quars. Color marró clar. Producció laietana. Platja del Masnou (Club Nàutic). Portada pel senyor Jordi Galbany.

Àmfora bètica

• CM-S-17: nansa, fragment de coll i arrencament d'espatlla. Tipus assimilable al Dressel 10/Beltrán I. Pasta dura, rugosa, vacuolada, amb desgreixant de quars, mica platejada i alguns punts marronosos i grisos. Color beix a groc verdós, segons les zones. Platja del Masnou (Club Nàutic). Portada pel senyor Jordi Galbany (fig. 1).

• CM-S-2: nansa i fragment de coll amb arrencament d'espatlla. Tipus Dr. 20. Pasta dura, fina, amb desgreixant de quars, mica i sobretot punts esquistosos. Color gris. Pescada al mar, davant del Masnou. Portada al Museu pel senyor Joan Bassas (fig. 1).

• CM-S-9: gran fragment de panxa. Possiblement, tipus Dr. 19 o 20. Pasta dura, quelcom rugosa, amb desgreixant de calç, punts marronosos i algun de negre. Color marró a gris, segons les zones. Pescat davant del Masnou. Portat pel senyor Joan Bassas.

• CM-S-24: fragment de paret. Tipus indeterminat. Pasta dura, fina, amb desgreixant de quars, mica platejada, punts marronosos i algun de negre (esquist?). Color gris fosc en el centre del tall; marró clar en superfície. Platja del Masnou (Club Nàutic). Peça portada pel senyor Jordi Galbany.

• CM-S-25: fragment de paret. Tipus indeterminat. Pasta dura, molt rugosa, amb desgreixant de quars, calç, mica platejada, i, sobretot, punts marronosos i negres (esquist?). Color gris en el centre del tall; beix marronós en superfície. Platja del Masnou (Club Nàutic). Peça portada pel senyor Jordi Galbany.

Àmfora de procedència dubtosa

• CM-S-1: cos gairebé sencer, arrencament del coll i de les nanses. Forma Dressel 1. Pasta dura, rugosa, amb desgreixant de quars, puntets de mica, punts marronosos, quelcom d'esquist i, sobretot, ceràmica esmicolada, a voltes de bona mida. Color beix rosat. Podria tractar-se d'una producció bètica. Pescada al mar, davant del Masnou. Portada al museu pel senyor Joan Bassas (fig. 1).

• CM-S-13: pivot massís i arrencament de paret. Tipus indeterminat amb claredat (Dr. 7-11?). Pasta dura, rugosa, amb desgreixant de calç, mica platejada, punts marronosos i grisos. Color majoritàriament groc verdós, amb zones marró grisós. Sembla una producció bètica, i pel tipus de pivot pot correspondre a una Dr. 7-11.

• CM-S-28: fragment de vora i coll. Tipus Dr. 1B. Pasta dura, fina, amb desgreixant de calç, mica platejada i, sobretot, punts grisos i algun de negre. Color taronja marronós. Producció indeterminada (bètica?). Platja del Masnou (Club Nàutic). Portada pel senyor Jordi Galbany (fig. 2).

• CM-S-11: fragment de pivot, que li falta la part final i paret. Tipus indeterminat. Pasta dura, fina, amb desgreixant de calç i sobretot de mica platejada. Color vermell marronós. Podria tractar-se d'una producció ebusitana. Platja del Masnou (Club Nàutic). Portada pel senyor Jordi Galbany.

1.2 - Vaixella

Ceràmica comuna itàlica

• CM-S-3: tapadora gairebé sencera en ceràmica comuna itàlica, del tipus Com-It 7d. Pasta dura, no excessivament rugosa, amb desgreixant d'algun puntet de calç, mica i, sobretot, olivina volcànica. Color marró clar. En alguns sectors presenta rastres d'exposició directa al foc, sobretot en la cara interna. Trobada prop de la platja del Club Nàutic del Masnou. Portada al Museu pel senyor Jordi Galbany (fig. 2).

Sigil·lata aretina

• CM-S-29: fragment de fons. TS Aretina. Potser forma Goud. 2/Conspectus 7. Pasta dura, fina, amb algun petitíssim puntet de mica gairebé invisible com a desgreixant. Color rosat. Vernís fi, adherent, gairebé mat, però amb algun sector més brillant, de color vermell corall. En el fons intern s'observen dos cercles concèntrics incisos. Peça trobada prop de la platja del Club Nàutic del Masnou. Portada pel senyor Jordi Galbany (fig. 2).

Ceràmica moderna

• CM-S-30: fragment de vora, paret i fons pertanyent a una petita cassoleta amb fons umbilicat extern. Pasta dura, quelcom rugosa, amb desgreixant de calç i algun cristall de quars. Color beix clar. En ambdues parets s'observa la presència d'un vidriat de color blanquinós, decorat amb un motiu floral blau, envoltat de

sengles parelles de cercles concèntrics. Justament sota la vora, hi ha un seguit de motius quadrangulars que l'envolten. Ceràmica blava catalana «de la ditada». Segles XVII-XVIII.

• CM-S-31: dos grans fragments de vora escanyada i paret troncocònica de gibrell. Pasta tova, rugosa, amb desgreixant de quars abundant, encara que de mida petita. Color vermell marronós. En la part externa s'observa una petita nansa que uneix la vora amb la paret. La superfície interna es troba recoberta per un vidriat de color marró verdós, força gastat en alguns sectors. Peça moderna, datable en el segle XIX. Platja del Masnou (Can Teixidor). Portada pel senyor Jordi Galbany.

• CM-S-32: fragment sense forma, que possiblement pertany a un atuell de pescador. Pasta dura, rugosa, amb desgreixant de quars i de mica. Color marró en la paret externa; grisós en la interna. Datació: segles XIX-XX. Platja del Masnou (Can Teixidor?). Peça portada pel senyor Jordi Galbany.

LOT NÚM. 2: entre la riera d'Alella i Can Teixidor (El Masnou)

Els materials que composen aquest conjunt foren trobats en una àrea relativament poc extensa, compresa entre la riera d'Alella i el jaciment de Can Teixidor (El Masnou). Bàsicament, es tracta de fragments de mida petita, tots llençats a la platja pel vaixell que duia a terme la regeneració de les platges del Maresme, pels voltants de 1995. Aquests materials foren portats a Can Magarola pels senyors Jordi i Vicenç Galbany, aproximadament en aquell mateix any. Atès que l'esmentat vaixell recollia la sorra que llençava en diferents indrets (fonamentalment, i pel que fa a aquest sector, en una àrea situada entre Montgat i El Masnou), no podem esbrinar amb seguretat la seva procedència, ni tampoc la possible relació entre aquests materials amb algun jaciment de terra concret.

2.1 - Àmfora

Àmfora ibèrica

• CM-S-51: sis fragments sense forma. Pastes en general dures, quelcom rugoses, amb desgreixant de quars i de mica. Tipus sandvitx (tres) o bicrom (tres).

Àmfora itàlica

• CM-S-33: fragment de vora, coll i arrencament de nansa. Tipus Dr. 1A. Pasta dura, porosa, amb desgreixant de calç, quars, mica platejada i punts marronosos. Color vermell maó. En la paret externa s'observa l'aplicació d'una fina capa d'engalba de color beix rosat; en la interna, hi ha encara restes d'una gruixuda capa de resina (fig. 2).

• CM-S-34: fragment de vora i coll. Tipus Dr. 1A. Pasta dura, de full, amb abundant desgreixant de calç, quars, punts marronosos i d'olivina. Color taronja a rosat, segons les zones. En la paret externa s'observa l'aplicació d'una capa d'engalba blanquinosa; en la interna, restes d'una gruixuda capa de resina, aplicada damunt de l'engalba que hi ha internament. Tipus DB (fig. 2).

• CM-S-35: fragment de vora i coll. Tipus Dr. 1B. Pasta dura, no excessivament rugosa, amb abundant desgreixant de quars, calç, ceràmica esmicolada i, sobretot, puntets marronosos i d'olivina. Color salmó en el centre del tall; beix en superfície. En la paret interna queden algunes restes de resina. Tipus DB (fig. 2).

• CM-S-36: fragment de nansa. Tipus Dr. 1. Pasta dura, rugosa, amb abundant però petit desgreixant de quars, calç, mica i puntets marronosos. Color vermell maó en el centre del tall; marró en la superfície, on s'observen restes d'aplicació d'una capa d'engalba de color beix marronós. En la part externa de la nansa és visible un fi acanalat longitudinal gairebé centrat (fig. 3).

• CM-S-37: fragment de paret amb arrencament de nansa. Possiblement, tipus Dr. 1. Pasta dura, de full, amb abundant desgreixant de calç, quars, olivina i alguns punts marronosos de mida gran. Color vermell granatós. En la paret externa queden restes d'engalba de color blanquinós; en la interna, s'observa una gruixuda capa de resina. Tipus DB.

• CM-S-38: fragment de nansa i paret. Possiblement, tipus Dr. 1. Pasta dura, de full, amb abundant desgreixant de quars, calç, mica, punts marronosos i escassa olivina. Color rosa granatós. En ambdues parets s'observa l'aplicació d'una capa d'engalba de color beix. Tipus DB.

• CM-S-39: fragment de nansa. Tipus Dr. 1 (o potser Lamb. 2?). Pasta dura, de full, amb desgreixant de quars, calç, mica platejada, punts marronosos i olivina. Color granat en el centre del tall; rosa taronjat prop de la superfície. La peça es troba recoberta per una fina capa d'engalba de color blanquinós, en part perduda. Tipus DB (fig. 3).

• CM-S-40: fragment d'espatlla i paret. Possiblement, tipus Dr. 1. Pasta dura, de full, amb desgreixant de calç, quars, mica platejada, punts marronosos i escassíssima olivina. Color granatós en la meitat interna del tall; rosat en la meitat externa. En la paret externa s'observa aplicada una capa d'engalba de color beix marronós; en la interna, una gruixuda capa de resina. Tipus DB.

• CM-S-41: petit fragment d'espatlla que presenta unes característiques tècniques idèntiques a les de la peça anterior, per la qual cosa pensem que ambdós fragments pertanyien al mateix envàs. Tipus DB.

• CM-S-42: dinou fragments sense forma. Pastes en general dures, de full, amb abundant desgreixant de calç, quars, punts marronosos i olivina. Tonalitats oscil·lants entre el rosa i granat. En dotze dels fragments s'observa la presència de resina en la paret interna, mentre que tretze d'ells conserven rastres d'engalba en les seves parets externes. Tipus DB.

Àmfora de la Tarraconense

• CM-S-52: fragment de vora, coll i nansa. Tipus Dr. 2-4. Pasta dura, rugosa, vacuolada, amb abundant i gran desgreixant de quars i quelcom de mica. Color marró vermellós a marró xocolata, segons cada sector. La paret externa presenta una capa d'engalba de color marró; en la interna s'observa una gruixuda capa de resina. La nansa presenta un ample acanalat central longitudinal en la part externa (fig. 3).

• CM-S-54: petit fragment de nansa (bífida?). Tipus indeterminat. Pasta dura, rugosa, amb abundant desgreixant de quars i quelcom de mica. Color beix marronós.

• CM-S-53: catorze fragments sense forma. Pastes dures, rugoses, amb abundant desgreixant de quars i quelcom de mica. Tonalitats en general taronja clar a marronós, encara que hi ha dos fragments clarament bicroms. En sis dels casos, la paret interna es troba recoberta d'una capa de resina.

Àmfora bètica

• CM-S-43: fragment de paret i arrencament de nansa de secció rodona. Tipus Dr. 19 o 20. Pasta dura, rugosa, amb desgreixant de quars, calç, mica platejada i esquist. Color marró agrisat en la secció central del tall; marró al seu voltant; gris prop de la superfície i marró en aquesta, en la qual s'observa aplicada una capa d'engalba.

• CM-S-44: fragment inferior de pivot. Tipus indeterminat (potser Dr. 7-11?). Pasta dura, rugosa, amb desgreixant de calç, quars, punts marronosos, mica platejada, ceràmica esmicolada i quelcom d'esquist. Color rosat. En la part externa s'observa l'aplicació d'una capa d'engalba de color crema (fig. 2).

• CM-S-45: possible opercle obtingut a partir de retallar una paret d'àmfora bètica. Pasta dura, rugosa, amb desgreixant de quars, calç, mica platejada i esquist. Color gris en la paret interna i en el centre del tall; marró agrisat en la superfície externa, que, a més, es troba recoberta d'una capa d'engalba. Diàmetre: 8,81 cm; gruix: 1,8 cm. (fig. 2).

• CM-S-46: vint-i-nou fragments sense forma, pertanyents a sengles parets d'àmfores de procedència bètica. Pastes, en general, dures, rugoses, amb desgreixant de calç, quars, mica platejada, punts marronosos i quelcom d'esquist. Els colors varien entre el rosat-amarronat de les peces, amb menys gruix de paret, al gris fosc de les més gruixudes. Set dels exemplars presenten resina o restes en les seves parets internes. Pràcticament tots els fragments presenten engalba en la paret externa, de color crema en les de pasta rosada-amarronada i marró en les de color agrisat.

Àmfora africana

• CM-S-47: petit fragment de paret carenada d'àmfora. Tipus indeterminat. Pasta dura, de full, amb desgreixant de quars, punts grisos, punts vermellosos i mica platejada. Color vermell marronós. En la paret externa s'observen restes d'aplicació d'una gruixuda capa d'engalba de color crema, molt perduda.

• CM-S-48: quatre fragments sense forma. Pastes dures, rugoses (tres) o de full (un). Desgreixant de calç, quars, mica platejada, punts marronosos i de ceràmica esmicolada. Colors rosat a marronós. Tres dels fragments presenten restes d'aplicació d'una capa d'engalba de color crema.

Àmfora de possible producció ebusitana

• CM-S-49: fragment de nansa bífida. Tipus Dr. 2-4. Pasta dura, fina, quelcom vacuolada, amb abundant desgreixant de mica platejada i quelcom de ceràmica esmicolada. Color beix rosat en la part central del tall; gris en superfície, que es troba recoberta d'una gruixuda capa d'engalba de color marró clar (fig. 3).

Producció indeterminada:

• CM-S-50: vuit fragments sense forma. Pastes dures, quelcom poroses, amb abundant però petit desgreixant de mica platejada i quelcom de quars, així com també algun puntet agrisat. Coloracions variades en la mateixa peça, beix a l'exterior però formant diverses tonalitats en el tall, com són gris, verdós, rosat, marró, etc., en una mena de sandvitx múltiple. Potser es tracta d'una producció gal·la.

• CM-S-55: vuit fragments sense forma. Pastes en general dures, fines, amb desgreixant de calç, quars, mica platejada i, fins i tot, en un cas, trossets de ferro. Colors taronja a agrisat, segons cada peça.

2.2 - *Dolia*

• CM-S-56: dos fragments sense forma. Pastes dures, grolleres, amb abundant desgreixant de quars, a voltes de mida bona, i de mica. Color marronós. Les parets externes es troben allisades. Producció local.

2.3 - Vaixella

Ceràmica ibèrica:

• CM-S-62: fragment de vora i paret de *kalathos*. Pasta dura, rugosa, amb desgreixant de calç, quars, mica platejada i algun puntet negre. Color taronja rosat en el centre del tall i en la paret interna; negrós en l'externa, com a conseqüència d'haver estat exposat a l'acció directa del foc. Presenta un acanalat fi horitzontal en la paret interna, en el punt d'unió entre el llavi i la paret, així com també un altre en la paret externa, potser com a motiu decoratiu. Producció difícil de determinar, malgrat que per les seves característiques tècniques ens recorda les produccions ibèriques meridionals, possiblement del País Valencià (fig. 4).

• CM-S-64: fragment molt esmicolat de fons i paret pertanyent a una gerreta ibèrica. Pasta dura, fina, amb desgreixant de quars i de mica. Tipus sandvitx.

• CM-S-64: fragment sense forma pertanyent a un vas ibèric indeterminat. Pasta dura, fina, amb desgreixant de quars i mica molt poc visible. Tipus sandvitx.

Sigil·lata aretina:

• CM-S-57: fragment de fons anular i paret. Potser forma Goudineau 8/ Conspectus 4. Pasta dura, fina, amb minúscul desgreixant de mica platejada. Color beix lleugerament marronós. Vernís fi, adherent, brillant, de color vermell corall. El fons intern es troba envoltat de dos acanalats concèntrics, en l'interior dels quals s'observen fines estries a rodeta (fig. 3).

Ceràmica comuna romana africana:

• CM-S-58: fragment de vora i paret de plat-tapadora. Forma Ostia I, 261. Pasta dura, rugosa, amb desgreixant de quars i de mica platejada. Color rosa taronjat. La vora interna i externa es troba fumada (fig. 4).

• CM-S-59: petit fragment de vora i paret de plat-tapadora. Forma Ostia I, 261. Pasta dura, rugosa, amb desgreixant de quars, calç, mica platejada i algun fragment de ceràmica esmicolada. Color rosat, excepte al voltant de la vora, on internament i externament presenta una tonalitat beix.

• CM-S-60: petit fragment de vora i paret de pàtera. Forma Lamb. 10 A. Pasta dura, rugosa, amb desgreixant de calç, quars i mica platejada. Color taronja marronós. En la paret interna hi ha una capa d'engalba de color taronja, molt perduda (fig. 3).

• CM-S-61: petit fragment de vora bífida i paret de bol. Forma Ostia III, 324. Pasta dura, rugosa, amb desgreixant de quars, calç i mica platejada. Color vermell rosat en el centre del tall; gris en superfície (fig. 3).

Ceràmica comuna romana itàlica:

• CM-S-63: tres fragments sense forma pertanyents a sengles vasos indeterminats. Pastes dures, rugoses, amb desgreixant de quars, calç i, sobretot, d'olivina volcànica. Tonalitats beix a taronja marronós, segons cada peça. Un dels fragments presenta rastres de cremació en la seva paret interna.

Ceràmica moderna:

• CM-S-65: fragment de paret de cassoleta amb inici d'*umbus* extern. Pasta tova, porosa, amb desgreixant poc visible d'algun puntet marronós. Color blanquinós. Ambdues parets presenten un vidriat de color blanc. En la part interna s'observa un motiu de dos cercles concèntrics que envolten un motiu central indeterminat, tot en color blau. Ceràmica blava catalana. Segles XVII-XVIII.

• CM-S-66: fragment de vora i paret de plat. Pasta en porcellana dura, quelcom rugosa, sense desgreixant apreciable. Color blanc. Ambdues parets es troben vidrades, observant-se en la interna un motiu de sanefes florals que envolten una escena amb genet, amb barret i llança en la mà esquerra i corn de senyals en la dreta, que mira un cavall. Parcialment s'observa també un animal petit (gos?). Producció sevillana de la Cartuja (segle XIX).

• CM-S-68: fragment de vora gairebé vertical i paret de cassola. Pasta dura, rugosa, amb abundant desgreixant de quars i de mica. Color vermell marronós. En la paret interna, i en l'externa per vessament, presenta un vidriat de color verd marronós. Ceràmica popular (segles XIX-XX).

• CM-S-67: dos fragments sense forma. Pastes dures, rugoses, amb abundant desgreixant de quars i de mica. Color vermell marronós. En la paret externa, i en la interna per vessament en un dels casos, presenten un vidriat de color marró. Ceràmica popular (segles XIX-XX).

• CM-S-69: fragment molt esmicolat de fons i paret (de gibrell?). Pasta dura, fina, vacuolada, amb desgreixant de quars i de mica. Color vermell maó. En la paret interna presenta un vidriat de color verd clar. Ceràmica popular (segles XIX-XX).

• CM-S-70: fragment de fons umbilicat i paret pertanyent a un envàs indeterminat (gerra?). Pasta dura, fina, amb abundant desgreixant de quars de mida bona. Color vermell maó. En la paret interna presenta una capa d'engalba i restes de resina. Possible envàs per a vi. Ceràmica popular (segles XIX-XX).

• CM-S-71: quatre fragments sense forma. Pastes dures, rugoses, amb desgreixant de quars, mica i ceràmica esmicolada. Tonalitats marronoses. Peces dubtoses, tot i que ens sembla que pertanyen a la categoria de ceràmica popular dels segles XIX-XX.

• CM-S-72: fragment sense forma. Pasta tova, fina, amb escàs desgreixant de mica platejada. Color gris. En la paret interna presenta una fina capa d'engalba també agrisada, que s'exfolia amb facilitat. Possiblement, ceràmica popular (s. XIX-XX).

LOT NÚM. 3: Platja de Can Teixidor (El Masnou)

Lot de materials subaquàtics portats pel senyor Jordi Galbany. Foren ingressats a Can Magarola l'11 de setembre de 1996. Procedeix de la platja de Can Teixidor (El Masnou). Sembla que té una certa relació amb el lot anterior.

3.1 - Àmfora

Àmfora ibèrica:

• CM-S-87: dos fragments de paret atribuïbles a aquest tipus d'envàs.

Àmfora itàlica:

• CM-S-73: fragment de vora i paret. Tipus Dr. 1A. Pasta dura, rugosa, amb desgreixant de calç i olivina. Color taronja. S'observa una fina capa d'engalba de color beix en la paret externa. En la interna, hi ha rastres de resina (fig. 4).

• CM-S-74: fragment de vora i paret. Tipus Dr. 1A. Pasta dura, rugosa, amb desgreixant de calç i olivina. Color taronja vermellós. En la paret interna hi ha rastres de resina (fig. 4).

• CM-S-88: fragment de llavi d'àmfora. Possiblement, Dr. 1C (fig. 5) .

• CM-S-76: fragment de nansa de secció el·líptica. Tipus Dr. 1. Pasta dura, de full, amb desgreixant de calç i olivina. Color vermell rovellat. Exteriorment presenta engalba de color blanquinós. Tipus DB.

• CM-S-77: fragment de nansa de secció el·líptica. Tipus Dr. 1. Pasta dura, de full, amb desgreixant de calç i olivina. Color vermell ataronjat. Exteriorment presenta engalba de color blanquinós. Tipus DB.

• CM-S-78: fragment de nansa de secció el·líptica. Tipus Dr. 1. Pasta dura, de full, amb desgreixant de calç i olivina. Color vermell rovellat. Exteriorment presenta engalba de color beix rosat. Tipus DB.

• CM-S-80: fragment de nansa de secció el·líptica. Tipus Dr. 1. Pasta dura, de full, amb desgreixant de calç i olivina. Color vermell rovellat. Exteriorment presenta engalba de color beix rosat. Tipus DB. Possiblement pertany a la mateixa peça que la catalogada com CM-S-78.

• CM-S-81: fragment de nansa de secció el·líptica i arrencament de coll. Tipus Dr. 1. Pasta dura, rugosa, amb desgreixant de calç, ceràmica esmicolada i algun puntet negre. Color vermell rosat. Exteriorment presenta rastres d'aplicació d'una capa d'engalba de color beix.

• CM-S-83: fragment de nansa de secció el·líptica i de coll pertanyent a una àmfora del tipus Dr. 1. Pasta dura, rugosa, amb escàs desgreixant de calç i algun puntet negre. Color gris en el centre del tall; rosat en la resta. En l'interior del coll s'observen rastres de resina.

• CM-S-84: fragment de paret i arrencament de nansa. Potser tipus Dr. 1. Pasta dura, rugosa, amb desgreixant de calç, ceràmica esmicolada i sobretot d'olivina. Color taronja rosat.

• CM-S-82: fragment de nansa. Potser tipus Dr. 1. Pasta dura, rugosa, amb desgreixant de calç, ceràmica esmicolada i alguns punts marronosos. Color gris en el centre del tall; taronja rosat a marronós en superfície, segons les zones. Producció itàlica dubtosa.

• CM-S-85: catorze fragments de coll, carena i panxa que, malgrat que no enganxen, tots ells pertanyen a un mateix exemplar del tipus Dr. 1. Pasta dura, rugosa, amb desgreixant molt escàs de calç i alguns punts marronosos. Color gris en ambdues parets; marró fosc en el centre del tall.

• CM-S-79: fragment de nansa bífida escapçada longitudinalment. Tipus Dr. 2-4. Pasta dura, de full, amb desgreixant de calç i olivina. Color vermell rovellat. Tipus DB.

• CM-S-86 i 89: vint-i-tres fragments sense forma. Només vuit d'ells pertanyen al tipus DB.

Àmfora de la Tarraconense:

• CM-S-93: fragment de nansa, possiblement del tipus Pascual 1. Producció tarraconense no laietana.

• CM-S-94: fragment de vora. Possible Dr. 2-4 laietana (fig. 5).

• CM-S-95: fragment de vora. Àmfora laietana Dr. 2-4 (fig. 5).

• CM-S-96: nansa bífida i paret, àmfora laietana Dr. 2-4. Molt rodada i concrecionada.

• CM-S-97: pivot d'àmfora laietana, de tipus indeterminat. Presenta un grafit PE... (fig. 6).

• CM-S-98: cinc fragments sense forma de paret d'àmfores laietanes.

Àmfora bètica:

• CM-S-99: fragment de vora d'àmfora Dr. 20 (fig. 6).

• CM-S-100: fragment de vora d'àmfora Dr. 20.

• CM-S-101: fragment de paret i arrencament de nansa d'àmfora Dr. 20.

• CM-S-102: trenta-cinc fragments de paret pertanyents a àmfores del tipus Dr. 19 o 20.

• CM-S-103: onze fragments de paret d'àmfores, de forma indeterminada.

Àmfora gal·la:

• CM-S-90: vora, paret i arrencament de nansa. Tipus Dr. 30 (fig. 5).

• CM-S-91: quatre fragments de paret.

Àmfora africana:

• CM-S-92: dos fragments de paret.

Producció indeterminada:

• CM-S-75: dos fragments de vora i paret. Tipus Dr. 1B. Pasta dura, porosa, amb desgreixant de ceràmica esmicolada, mica platejada i algun puntet negre. Potser producció bètica? (fig. 4).

• CM-S-104: cinc fragments de parets pertanyents a sengles àmfores romanes indeterminades.

3.2 - Vaixella

• CM-S-113: fragment de peu i paret de pàtera en TS itàlica. Forma Conspectus 2. Pasta quelcom sorrenca (fig. 6).

• CM-S-105: fragment de fons anular i paret de plat-tapadora africà del tipus Hayes 196. Peça rodada.

• CM-S-106: fragment de nansa de gerra. Secció el·líptica.

• CM-S-114: fragment de nansa de gerra. Secció pseudobífida.

• CM-S-107: tres fragments sense forma de ceràmica comuna romana.

3.3 - *Dolia*

• CM-S-108: fragment de paret.

3.4 - Altres materials

• CM-S-109: fragment de *tegula* amb llavi.

• CM-S-110: dos fragments de material constructiu (teula, maó?).

• CM-S-111: dos fragments d'*imbrices*.

• CM-S-112: fragment de tub ceràmic, de cronologia i filiació indeterminades. Presenta moltes concrecions.

LOT NÚM. 4: Museu de Nàutica del Masnou: platja de Can Teixidor (El Masnou)

Material trobat en la platja de Can Teixidor l'estiu de 1996, en dates similars a tot el que venim estudiant.

4.1 - Àmfora

• 1: fragment de nansa i paret pertanyent a una àmfora oleària bètica. Forma Dr. 20. Pasta dura, fina, amb desgreixant de quars, punts marronosos i, sobretot, d'esquist negre, a voltes de mida bona. Color gris marronós en el centre del tall; més agrisat en superfície. En la nansa, conserva rastres d'aplicació d'una capa d'engalba de tonalitat marró clar (fig. 5).

INTERPRETACIÓ

Com hem pogut apreciar, i com és habitual en les troballes arqueològiques subaquàtiques ubicades a les nostres costes, el lot més important de materials és el compost per les àmfores, tot i que també n'hi ha d'altres tipus, entre ells, la vaixella. En aquest sentit, cal no oblidar la presència de materials moderns, tot i que la majoria són de cronologia romana.

Pel que fa a les àmfores, es marquen unes tendències generals sobre la seva freqüència, encara que cal fer distincions. No hi ha dubte que les espècies més abundants són les itàliques, les tarraconenses i les bètiques, però cal matisar la seva presència segons les zones. Així, al lot 1 –platja del Club Nàutic del Masnou– predominen les àmfores tarraconenses, de les quals s'han recollit dotze exemplars, enfront els cinc fragments d'àmfora bètica i els quatre d'itàlica. En canvi, al lot 2 –trobat entre la riera d'Alella i Can Teixidor, també al Masnou–, més abundant, predominen les àmfores itàliques (deu fragments), enfront les bètiques (sis fragments) i les tarraconenses (només tres). Al lot 3 –platja de Can Teixidor–, s'han recollit quinze fragments d'àmfora itàlica, sis de la tarraconense i cinc bètiques. El lot 4 és massa poc representatiu numèricament.

Juntament amb les produccions esmentades, cal destacar la presència d'altres, tant d'anteriors (un d'àmfora ibèrica i fins i tot una possible àmfora fenícia occidental), com contemporanis o posteriors (àmfores gal·les i africanes, sempre en molt poca quantitat). D'altra banda, cal tenir en compte la presència (també escadussera en el conjunt estudiat) d'àmfora ebusitana, però no es pot descartar que correspongui ja a la fase imperial (romano-ebusitana), com ho indica l'únic fragment identificat tipològicament, que correspon a una àmfora de la forma Dressel 2-4.

La importància numèrica de les àmfores itàliques i tarraconenses (les darreres hem de considerar que, si més no, majoritàriament, són locals, és a dir, laietanes) coincideix exactament amb el que coneixem a les nostres costes, tant al Maresme (Coll-Járrega 1986; Matamoros 1991; Andreu 1994) com a altres indrets, per exemple al País Valencià (Fernández Izquierdo 1980). L'abundor d'àmfores itàliques correspon a un moment d'intens comerç (Molina 1997), en el qual hi ha també una multiplicació i dispersió dels hàbitats rurals a les nostres contrades (Olesti 1995). La forma és gairebé sempre la Dressel 1, però en un cas correspon a la forma Dressel 2-4, que s'ha de datar en època d'August aproximadament. Les Dressel 2-4 itàliques també hi són presents, en quantitats discretes, entre altres troballes submarines de la zona, concretament a Vilassar i Sant Andreu de Llavaneres (Andreu 1994, 363).

La forma Dressel 1 fou imitada en produccions locals, com ja sabem des de fa alguns anys (Coll-Járrega 1986; Comas *et alii* 1987; García-Gurri 1996), i en aquest conjunt s'inclou un fragment de coll, espatlla i arrencament de panxa que potser podria correspondre a aquesta forma. En qualsevol cas, pel que fa a les produccions típiques laietanes, la forma Pascual 1 és la més abundant, ja que, dels exemplars ressenyats que presenten una forma identificable, vuit corresponen a aquesta forma

i només quatre corresponen a la Dressel 2-4 (i encara un és dubtós); a més, cal posar de relleu que s'ha recollit un fragment amb un grafit amb el text PE...

La relativa abundància d'àmfora bètica no fa altra cosa que constatar una vegada més la importància d'aquests productes a la costa catalana, com es veu ben clarament en el conegut derelicte de Culip IV, a l'Empordà (NIETO *et alii* 1989, 59-74) i en general als jaciments situats al llarg de la costa catalana (BERNI 1998). La forma més representada és l'oleària del tipus Dressel 20, tot i que també hi ha un exemplar atribuïble al tipus Dressel 10/Beltrán I, que devia servir per al transport de salaons.

La vaixella complementa, en determinats casos, la cronologia proporcionada per les àmfores. Així, els escadussers fragments de ceràmica ibèrica (particularment el *kalathos*) corresponen cronològicament a les importacions d'àmfores itàliques, mentre que la sigil·lata aretina es pot paral·lelitzar en el temps amb eclosió de les àmfores laietanes.

La troballa d'un possible fragment d'àmfora fenícia és un indici més de la importància que el comerç marítim pren ja els primers temps paleoibèrics, com es comprova, sense deixar el Maresme, en el cas dels dos fragments d'àmfora fenícia occidental que es trobaren davant el port d'Arenys de Mar (JÁRREGA-COLL 1994, 111-115).

Les troballes submarines d'àmfores romanes han estat a les nostres costes relacionades amb pecis i derelictes, i sovint també amb la presència d'embarcadors, que haurien estat situats a la desembocadura de les rieres (FERNÁNDEZ IZQUIERDO 1980; PÉREZ BALLESTER 2003, 121). Tanmateix, les troballes que aquí hem estudiat ens imposen una reflexió. Efectivament, creiem que, d'una forma massa automàtica, s'ha relacionat la troballa de materials subaquàtics, prop de la desembocadura de les rieres, amb la presència de possibles embarcadors. Tenint en compte les peculiars característiques de les rieres del Maresme, creiem que cal no descartar la possibilitat que els materials que aquí ens ocupen siguin, almenys en part, de procedència terrestre, que eventualment poden haver estat arrossegats al mar per efecte de les rierades. En algun dels casos, aquesta possibilitat es recolza en el fet que les peces gairebé no presenten concrecions marines, que necessàriament haurien de tenir en el cas d'haver-se passat segles sota aigua.

Un altre argument que cal tenir en compte és l'estat fragmentari de la majoria de les peces que hem estudiat, la qual cosa creiem que reforça la possibilitat que es tracti en realitat de material arrossegat. Únicament el fragment d'àmfora CM-S-1 (fig. 1) podria correspondre, pel fet de conservar-se la majoria de la peça, a algun peci o derelicte, ja que fou «pescat» dins de mar, en un lloc indeterminat, davant del Masnou. La resta del material apareix majoritàriament molt fragmentat (colls, nanses, vores, pivots). Cal tenir també en compte les característiques peculiars dels fons marins del Maresme, en els quals trobem formacions rocoses (com, per exemple, el Negrall o la Roca Llarga), en les quals sovint resten atrapats materials arqueològics que han estat arrossegats pels corrents marins (PASCUAL 1981, 218-223).

Tanmateix, no volem deixar de banda una altra possibilitat, que en aquest cas sí que apuntaria cap a una interpretació lligada a la presència d'embarcadors antics: les abundants remocions del fons marí que es realitzen en l'actualitat, provocades per les contínues obres de remodelació de les platges que cada estiu es duen a terme (d'ençà que els ports esportius, en modificar els corrents marins, han causat l'erosió constat de les platges) poden haver malmès alguns contextos arqueològics, i ésser les causants que els materials apareguin en un estat tan fragmentari. També cal tenir en compte, en aquest sentit, que part del material que hem estudiat fou llençat a la platja pels diferents vaixells que en la dècada de 1990 regeneraven les platges de la comarca, causant grans danys a l'ecosistema i, potser, a algun jaciment arqueològic subaquàtic.

A partir de les troballes submarines, s'ha posat de relleu l'existència de dues àrees d'ancoratge en època romana a les rodalies: la de Vilassar de Mar, que es devia estendre des de la riera d'Argentona fins pels volts de l'actual estació de RENFE, i la de Mataró-Sant Andreu de Llavaneres (Pascual 1981, 217-223; Matamoros 1991, 85-86 i 88-90; Andreu 1994, 362). Tanmateix, davant l'absència de dades, no podem confirmar ni rebutjar que hi hagués una zona portuària davant el casc urbà d'*Iluro*, com s'ha suposat (Pellicer 1887, 60 i ss; Izquierdo 1997). Les troballes que aquí hem recollit ens indiquen, amb totes les precaucions que calgui, la possibilitat d'una zona d'ancoratges situada entre la riera d'Alella i la platja de Can Teixidor (el Masnou), que hipotèticament podríem posar en relació, sobretot, amb els jaciments terrestres de Can Teixidor, Alella-Autopista, torrent de Sistres (Alella), riera de Teià (El Masnou), Cal Ros de les Cabres (El Masnou) i Club de Tennis Barcelona (Teià), en els quals es produïen àmfores del tipus Pascual 1 i, potser també, del Dressel 2-4 (Prevosti 1981 A; Prevosti 1981 B; Miró 1982-83, 229; Járrega 1987).

La terminologia jurídica romana (Ulpià, *Dig.* 50,16,59; Estrabó 3.4.7; Servi, *Ad Aeneidam* 2, 23) distingia entre el *portus*, és a dir, el port pròpiament dit, que estava dotat de la infrastructura adient (molls, magatzems, etc.) i la *statio*, que es pot identificar com un ancoratge o punt d'aiguada (Espinosa-Castillo 1996). Per tant, podem considerar raonablement que els ancoratges abans esmentats serien sengles *stationes*, que com a tals, eventualment, podien haver estat sotmeses al sistema impositiu romà (*portorium*), encara que això és només una hipòtesi.

Finalment, cal tenir en compte l'escassa o nul·la presència (ja que els padellassos d'àmfores africanes, que podrien ésser d'aquesta època, no permeten reconèixer-ne la forma) de materials arqueològics tardo-romans, la qual cosa (tot i considerant les precaucions a què s'acaba de fer referència) quadra perfectament pel que sabem d'altres troballes subaquàtiques efectuades al Maresme (Miró 1980 i 1982-83; Coll-Járrega 1986; Matamoros 1991; Andreu 1994), que semblen indicar una important disminució del volum comercial durant aquesta època a la costa del Maresme, tot i que això cal matisar-ho a partir de les troballes efectuades als jaciments terrestres de materials amforals tardo-antics (Coll-Járrega 1993; Bassols-Járrega 1996).

CONCLUSIONS

Tot el que acabem de veure ens planteja tant noves dades com problemes interpretatius que no podem deixar de banda. Tot plegat, però, ens permet establir una sèrie de conclusions:

• Pel que fa a les àmfores romanes, les produccions més abundants són les itàliques, les tarraconenses i les bètiques. En els dos primers casos, això ens permet de documentar tant la importància de les importacions en els segles II-I a JC, com també de la producció de vi laietà (centrada en les formes Pascual 1 i Dressel 2-4) que s'esdevingué sobretot durant el segle I d JC (TCHERNIA 1971, 38-85; TCHERNIA 1986).

• La presència d'àmfora bètica en quantitats relativament importants (tot i tenir en compte que la mostra no és gaire extensa) ens documenta la importància del comerç de les salaons (forma Beltrán I) i especialment d'oli bètic (forma Dressel 20) a la costa catalana durant alt Imperi.

• La troballa d'un possible fragment d'àmfora fenícia seria un testimoni primigeni del comerç cap als segles VII-VI a JC, ja constatat al Maresme per altres troballes, com els fragments d'àmfores fenícies trobats a les costes d'Arenys de Mar.

• La presència d'alguns fragments d'àmfora i ceràmica ibèrica, es pot relacionar cronològicament amb la de les àmfores itàliques, contribuint a documentar la importància de l'eclosió del poblament i el comerç durant els segles II-I a JC.

• La vaixella fina romana es redueix pràcticament a la sigil·lata aretina o itàlica, la qual cosa es pot posar en relació cronològica amb les àmfores laietanes, demostrant també el gran moment que el comerç experimentà durant el segle I de la nostra era.

• La troballa d'altres produccions, com les ebusitanes (que semblen correspondre ja a època imperial romana, com indica la presència de la forma Dressel 2-4), les africanes i un possible fragment d'àmfora gal·la, tenen percentualment molt poca importància; no sabem, en mancar atribució formal de les peces, si les africanes són d'època alt o baix-imperial.

• L'estat fragmentari del material (tret d'un cas) juntament amb les característiques topogràfiques del Maresme, no ens permet descartar que almenys part d'aquests materials siguin de procedència terrestre, i hagin estat arrossegats al fons del mar per efecte de les rierades. Això es pot deduir particularment d'alguns fragments que no presenten concrecions marines. El mateix es pot plantejar per a la ceràmica moderna, força abundant al lot 2, trobada entre la riera d'Alella i Can Teixidor.

• Malgrat el que s'acaba de dir, existeix també la possibilitat que aquests materials corresponguin a un ancoratge que podia haver existit entre la desembocadura de la riera de Teià i la platja de Can Teixidor, al Masnou, que vindria així a sumar-se als ja coneguts de Vilassar de Mar i de Mataró-Sant Andreu de Llavaneres. Seria molt interessant que es dugués a terme una acurada investigació que ens permetés comprovar si aquesta darrera possibilitat es confirma o no.

Ramon Coll Monteagudo
Ramon Járrega Domínguez

BIBLIOGRAFIA

AAVV 1990, *Conspectus formarum terrae italico modo confectae*. Bonn.

ANDREU, I. «Troballes arqueològiques submarines del Maresme. Materials dipositats en el Museu de Premià de Mar», *Laietània* 9 (Mataró 1994), 361-370.

BASSOLS, I.; JÁRREGA, R. «Un nivell baix imperial a can Ximenes, a través de les àmfores», *XII Sessió d'Estudis Mataronins* (Mataró 1996), 79-100.

BELTRÁN LLORIS, M. *Las ánforas romanas de España* (Zaragoza 1970).

BERNI, P. *Las ánforas de aceite de la Bética y su presencia en la Cataluña romana*. Col·lecció Instrumenta, 4 (Barcelona 1998).

COLL, R.; JÁRREGA, R. «Troballes submarines a Vilassar de Mar. Estudi del material amfòric», *Les nostres arrels*, 10. AECC (Premià de Mar 1986).

– «Ánforas itálicas de época tardorromana en Hispania. Los hallazgos del Palmar Hotel (Premià de Mar, Barcelona)», *Archivo Español de Arqueología*, 66 (Madrid 1993), 310-323.

COMAS, M. *et alii*, «Un tipus d'àmfora Dressel 1 de producció laietana», *I Jornades Internacionals d'Arqueologia romana. De les estructures indígenes a organització provincial romana de la Hispania Citerior* (Granollers 1987), 372-378.

ESPINOSA, A.; CASTILLO, A. «Fondeaderos de época antigua en la costa mediterránea de la Tarraconense», *Aulas del Mar: Aula de Arqueología Subacuática*, II. Cartagena 1994 (Múrcia 1996), 55-85.

FERNÁNDEZ IZQUIERDO, A. «Estudio de los restos arqueológicos submarinos en las costas de Castellón», *Cuadernos de Prehistoria y Arqueología Castellonenses*, 7 (Castelló 1980), 135-195.

GARCÍA, J.; GURRI, E. «Les imitacions laietanes d'àmfores itàliques a la zona central de la comarca del Maresme en època tardorepublicana», *Hispània i Roma. D'August a Carlemany. Congrés d'homenatge al Dr. Pere de Palol/1. Annals de Institut d'Estudis Gironins* XXXVII (Girona 1996), 397-424.

IZQUIERDO, P. «*Barcino* i el seu litoral. Una aproximació a les comunicacions marítimes d'època antiga a la Laietània», a ROCA, J. (ed.), *La formació del cinturó industrial de Barcelona*, vol. 1 (Barcelona 1997), 13-21.

JÁRREGA, R. «Un possible taller i una nova estampilla amforal de la vil·la romana de Cal Ros de les Cabres (Ocata - El Masnou, Maresme)», *Monografies badalonines*, 9, Badalona (Barcelona), *El vi a antiguitat. Economia, producció i comerç al Mediterrani occidental* (Badalona 1987), 246-248.

JÁRREGA, R.; COLL, R. «Nota sobre dos fragments d'àmfora fenícia trobats a Arenys de Mar (El Maresme, Barcelona)», *Pyrenae* 25, Universitat de Barcelona (Barcelona 1994), 111-115.

MATAMOROS, D. «Els ancoratges antics de Vilassar de Mar-Cabrera de Mar i Mataró (El Maresme)», *Laietania* 6 (Mataró 1991), 85-98.

MIRÓ, J. «Els materials de procedència submarina del Museu Municipal de Mataró», *Quaderns de Prehistòria i Arqueologia del Maresme*, 11-12 (Mataró 1980), 381-392.

– «La producció d'àmfores al Maresme: una síntesi», *Laietania*, 2-3 (Mataró 1982-83), 228-244.

– *La producción de ánforas romanas en Catalunya. Un estudio sobre el comercio del vino de la Tarraconense (siglos I a.C.-I d.C.)*, BAR International series 473 (Oxford 1988).

MOLINA, J. *La dinámica comercial romana entre Italia e Hispania Citerior* (Alacant 1997).

NIETO, J. *et alii*, *Excavacions arqueològiques subaquàtiques a Cala Culip I.* Centre d'Investigacions Arqueològiques de Girona. Sèrie Monogràfica, 9 (1989).

OLESTI, O. *El territori del Maresme en època republicana (s. III-I aC): Estudi d'arqueomorfologia i història* (Mataró 1995).

PASCUAL, R. «Las ánforas de la Layetania», *Méthodes classiques et méthodes formelles dans étude des amphores* (Roma 1977), 47-96.

– «Exploración submarina entre Llavaneres y Mataró (Barcelona)», *Ampurias*, 43 (Barcelona 1981), 217-251.

PELLICER, *Estudios histórico-arqueológicos sobre Iluro, antigua ciudad de la España Tarraconense, región Layetana* (Mataró 1887).

PÉREZ BALLESTER, J. «El comerç: rutes comercials i ports», *AAVV, Romans i visigots a les terres valencianes* (València 2003), 115-130.

PREVOSTI, M. *Cronologia i poblament a àrea rural de Baetulo* (Badalona 1981 A).

– *Cronologia i poblament a àrea rural d'Iluro* (Mataró 1981 B).

TCHERNIA, A. «Les amphores vinaires de Tarraconaise et leur exportation au début de l'Empire», *Archivo Español de Arqueologia*, 44 (Madrid 1971), 38-85.

– *Le vin de Italie romaine. Essai d'histoire économique d'après les amphores* (Roma 1986).

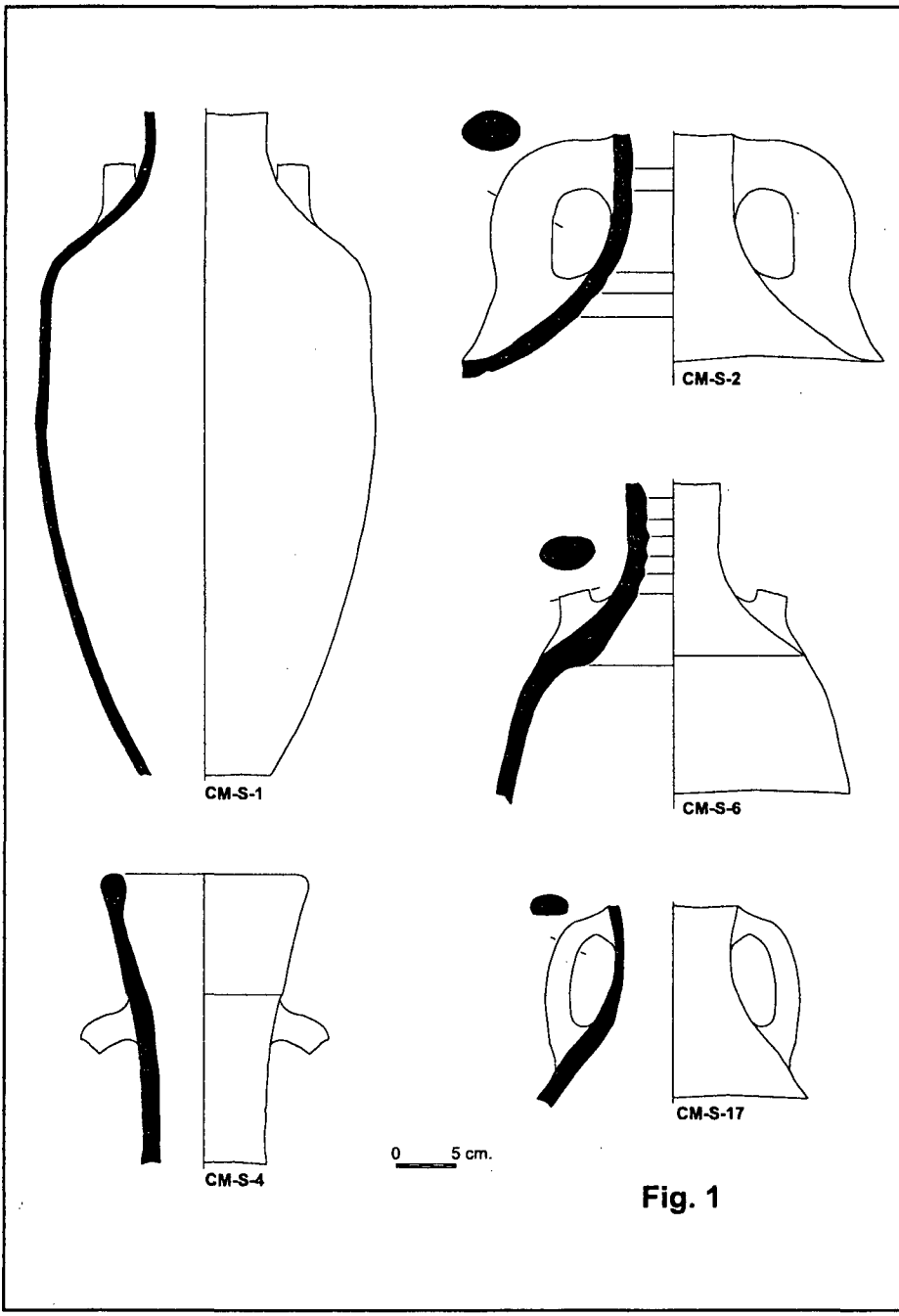

Fig. 1

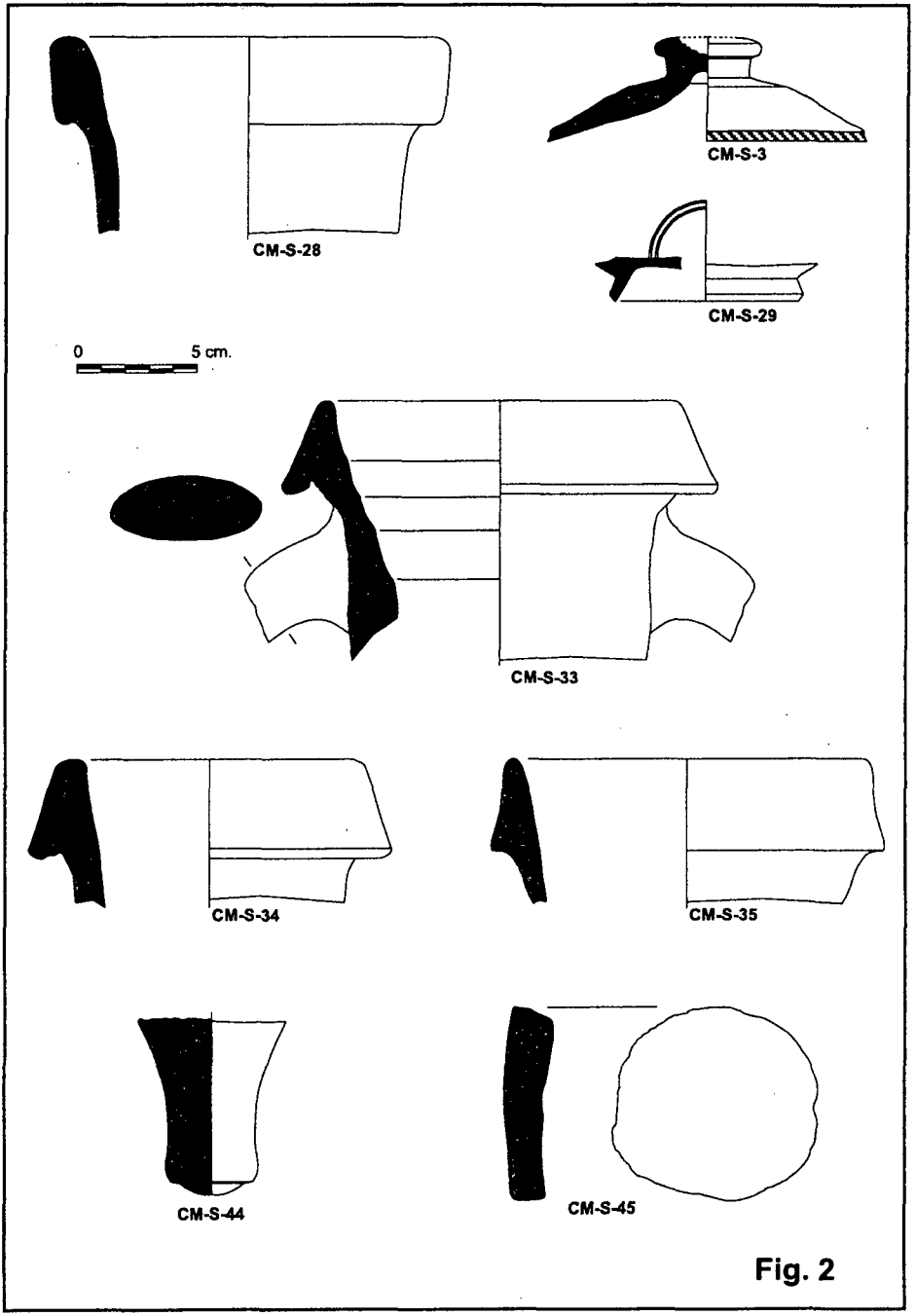

Fig. 2

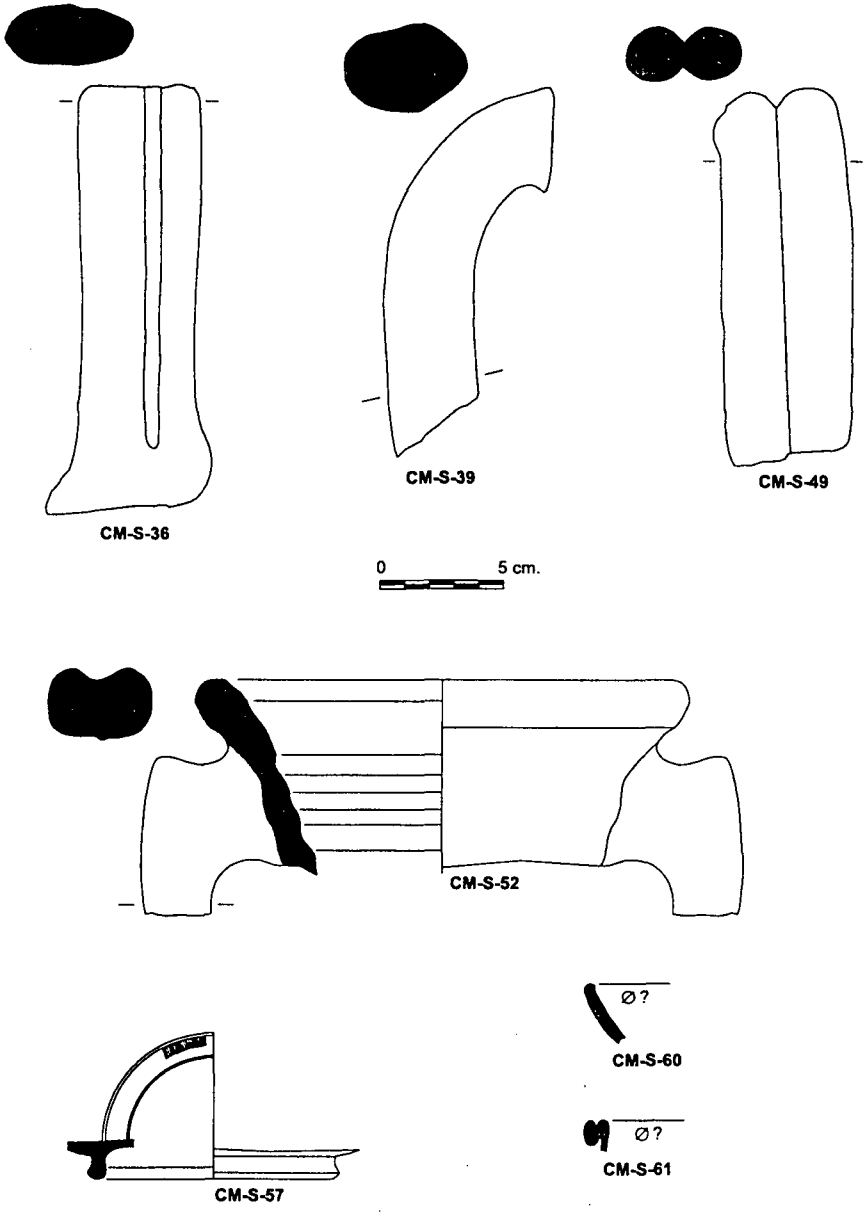

Fig. 3

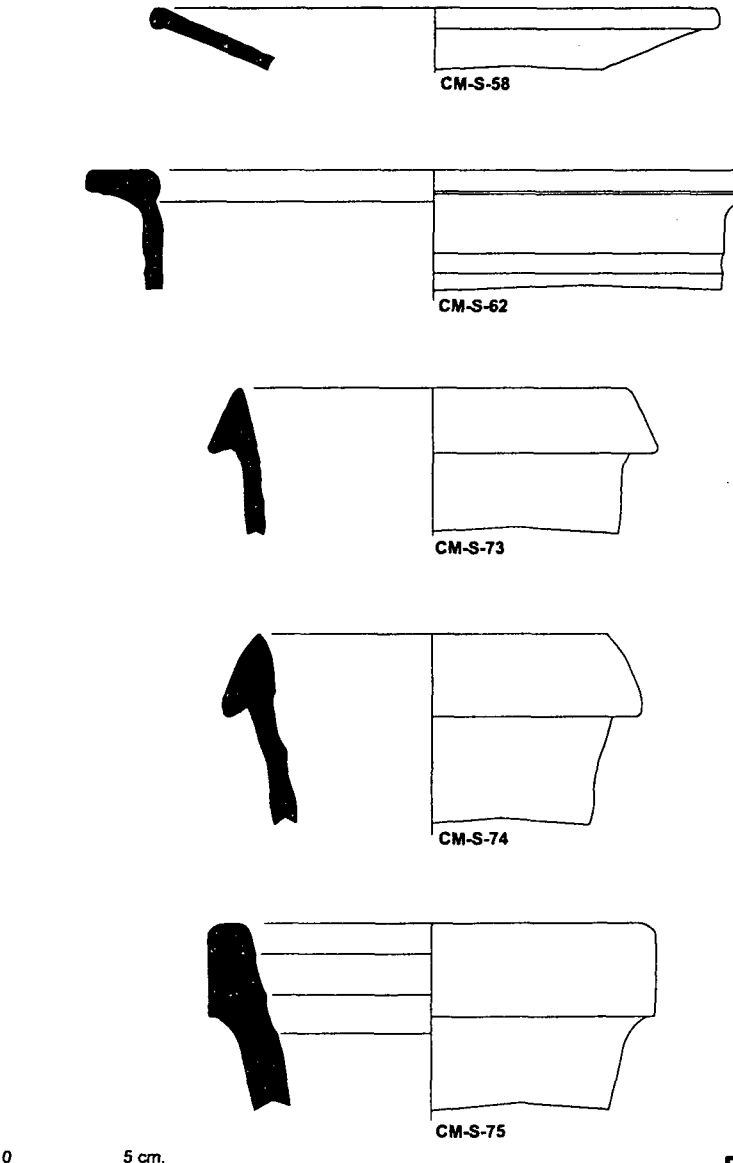

Fig. 4

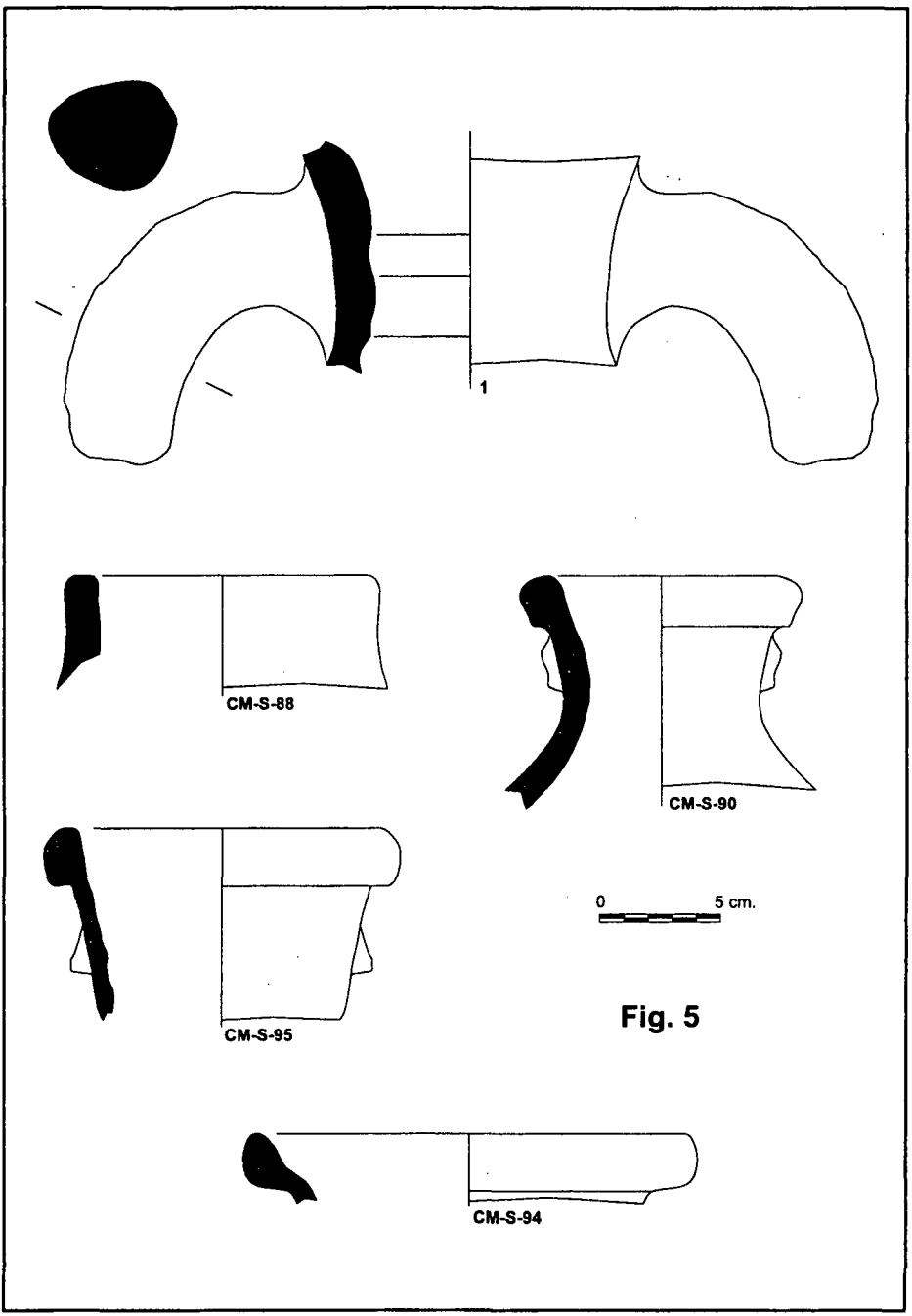
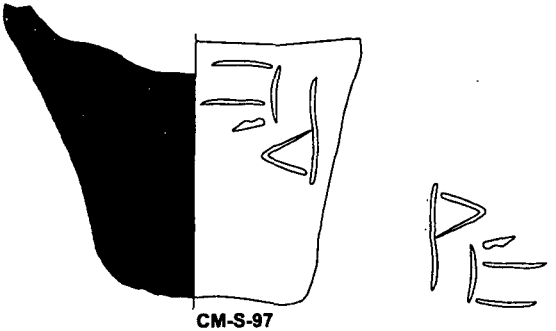
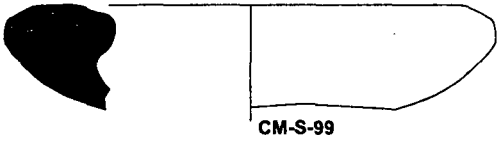

Fig. 5

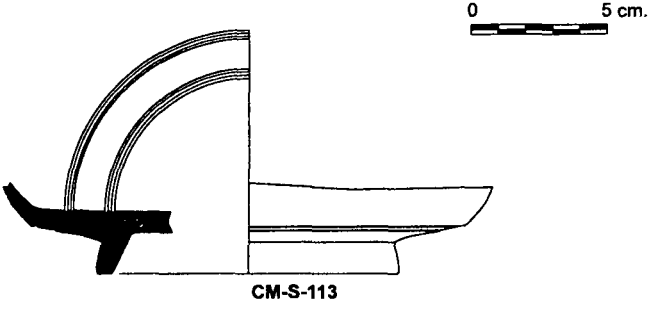

Fig. 6